

Ярош-Дмитренко Л.О.,
к.е.н.,

асистент кафедри міжнародної економіки та маркетингу,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОСОЮЗУ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Анотація. У статті визначено, що зміни в економіці та зовнішньоекономічній діяльності України на фоні початку дії Угоди про Асоціацію і зони вільної торгівлі з країнами Європейського Союзу зробили Євросоюз головним зовнішньоекономічним партнером країни. Окремо визначено тенденції, проблеми та перспективи зовнішньоторговельних відносин України та Європейського Союзу.

Ключові слова: експорт, Європейський Союз, зовнішньоторговельні відносини, зона вільної торгівлі, імпорт.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в економіці України, зміна вектору зовнішньоекономічного розвитку призвели до активізації зовнішньоторговельних відносин з країнами Європейського Союзу (ЄС). У цьому контексті важливим є постійний моніторинг ситуації на шляху інтеграції країни до європейського економічного простору, а також виявлення тенденцій, проблем, шляхів розвитку та перспектив зовнішньоторговельного співробітництва України і Євросоюзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика зовнішньоторговельних відносин України та ЄС була у фокусі наукових досліджень вітчизняних вчених весь період зі здобуття країною незалежності та побудови економіки держави за ринковими принципами. Особливої активізації такі дослідження зазнали з моменту розробки, підписання та реалізації Угоди про асоціацію з ЄС та початку дії зони вільної торгівлі між Україною та країнами Європейського Союзу (4 розділ Угоди про асоціацію) [1].

Оцінка сучасних досліджень і публікацій вітчизняних вчених дає змогу виділити чотири базові напрями наукових поглядів у сфері зовнішньоторговельних відносин України та країн Євросоюзу, а саме:

1) дослідження зовнішньоторговельної діяльності України з включенням проблематики взаємовідносин з країнами ЄС (сюди відносимо напрацювання О.М. Шевчука, Л.Й. Созанського, Н.Б. Татарина [2], А.М. Ключевської [3], Н.П. Литвиненко [4] та ін.);

2) вивчення та оцінка зовнішньоторговельних відносин України та ЄС загалом (до таких досліджень відносимо наукові роботи М.Л. Вдовина і М.Ю. Хромової [5], Б.В. Дідковської [6], Ю.В. Присяжнюка [7] та ін.);

3) розкриття проблематики зовнішньоторговельних відносин з окремими країнами-членами ЄС (наведені дослідження проводили А. Рабошук та К. Шиманська [8], Г.В. Дугинець [9], О.І. Склярська і О.П. Гривна [10] та ін.);

4) оцінка проблем та перспектив окремих галузей економіки України у контексті активізації зовнішньоторговельної діяльності з Європейським Союзом (відзначаємо наукові праці

О.С. Чан-хі [11], В.А. Нікіфорової [12], колективу авторів на чолі з І.М. Грищенко [13] та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи досить значний доробок вітчизняних науковців у контексті дослідження зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС, бачимо високу динаміку змін, яка викликана початковим етапом активної інтеграції вітчизняної економіки у європейський економічний простір. Наведена ситуація висуває нові вимоги до наукових розробок у напрямі збільшення глибини дослідження тенденцій зовнішньоторговельної діяльності країни загалом та окремих галузей її економіки в рамках взаємодії з ЄС.

Мета статті полягає у тому, щоб, базуючись на дослідженні факторів і динаміки зовнішньоторговельних відносин України та Євросоюзу, охарактеризувати тенденції, проблеми, перспективи зовнішньоторговельного співробітництва України і ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різка зміна пріоритетів зовнішньоторговельної діяльності країни, політичні події, трансформація національної економіки, ускладнення доступу до традиційних експортних ринків та розрив значної частини зовнішньоторговельних зв'язків України з країнами Митного Союзу ставлять перед державою нові зовнішньоторговельні виклики та потребують корінної перебудови її зовнішньоекономічної діяльності. Враховуючи підписання Угоди «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [1], яка дала поштовх активній інтеграції країни до європейського економічного простору в рамках функціонування зони вільної торгівлі між Україною та країнами Європейського Союзу, слід сказати, що саме ЄС у середньостроковій і довгостроковій перспективі повинен стати одним з головних зовнішньоторговельних партнерів країни.

Спираючись на наукові розробки низки вітчизняних науковців [14; 15], на рис. 1 наведемо головні сучасні фактори впливу на зовнішньоторговельні відносини України та країн-членів Європейського Союзу.

Згідно з даними, що наведені на рис. 1, на зовнішньоторговельні відносини України та ЄС мають значний вплив як позитивні, так і негативні фактори.

Для виявлення тенденцій, проблем, перспектив зовнішньоторговельного співробітництва країни та Євросоюзу доповнимо дослідження аналізом експортно-імпортних операцій за 2012–2016 роки. Горизонт дослідження було обрано таким чином, щоб детально простежити зміни, які відбулись у зовнішньоторговельних відносинах між Україною та ЄС з початку дії автономних торговельних преференцій для України з боку ЄС (початок дії – 23 квітня 2014 року) та функціонування зони вільної торгівлі (початок дії – 1 січня 2016 року).

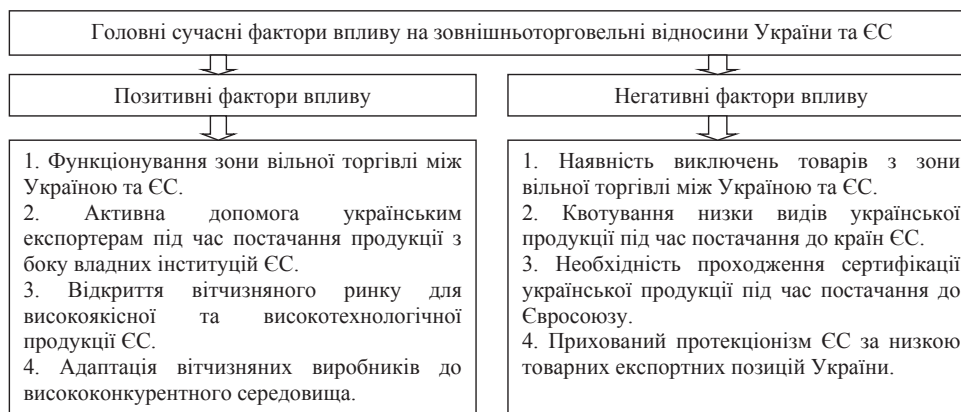

Рис. 1. Головні сучасні фактори впливу на зовнішньоторговельні відносини України та країн-членів ЄС

Джерело: складено автором на основі [14; 15]

На рис. 2 наведено динаміку експорту, імпорту та сальдо зовнішньоторговельної діяльності України загалом і в рамках взаємодії з ЄС за 2012–2016 роки зокрема.

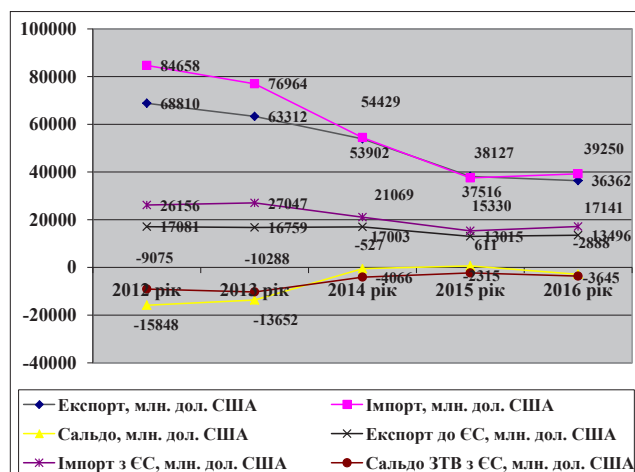

Рис. 2. Динаміка експорту, імпорту та сальдо зовнішньоторговельної діяльності України загалом і в рамках взаємодії з ЄС за 2012–2016 роки зокрема

Джерело: складено автором на основі [16; 17]

Кризові явища в економіці держави, різка зміна вектору зовнішньоекономічного розвитку призвели до зменшення експорту за період дослідження на 32 448 млн. дол. США, або на 47,16%. Необхідно відзначити наявність негативного тренду всього періоду дослідження з різким зменшенням обсягів експорту у 2014–2015 роках (активна фаза економічної кризи в Україні) і сповільненням спаду у 2016 році (-1 765 млн. дол. США, або -4,63% до попереднього року).

Імпорт до України за період дослідження зменшився на 45 408 млн. дол. США, або на 53,64%. Головними причинами зменшення імпорту у країну в 2012–2016 роках були кризові явища в економіці та різка девальвація гривні у 2014–2016 роках. Негативний тренд стосовно імпорту товарів простежувався у 2012–2015 роках з різким зменшенням обсягів у 2014–2015 роках. Відзначаємо відновлення обсягів імпорту у 2016 році (+1 716 млн. дол. США, або +4,62% до попереднього року), незважаючи на кризові прояви в економіці держави та продовження девальвації національної валюти.

Сальдо зовнішньої торгівлі товарами за весь період дослідження, окрім 2015 року (+611 млн. дол. США), було від'ємним з позитивною динамікою у 2012–2015 роках. Відзначаємо появу від'ємного сальдо у 2016 році та його значні розміри (-2 888 млн. дол. США).

Експорт товарів у ЄС за період дослідження зменшився на 3 585 млн. дол. США (11% загального розміру зменшення експорту країни за п'ять років), або на 20,99%. При цьому можемо виділити такі тенденції:

- експорт у країни Євросоюзу у 2012–2016 роках зменшувався меншими темпами, ніж експорт України загалом, що привело до зростання його долі з 24,82% у 2012 році до 37,12% у 2016 році, що робить ЄС провідним споживачем експортної продукції України;

- чітко видна тенденція впливу зміни зовнішньоторговельних відносин між Україною та Євросоюзом на розмір експортних поставок країни; так, початок дії автономних торговельних преференцій для України з боку ЄС у 2014 році привів до короткострокового зростання експортних поставок (+244 млн. дол. США, або +1,46% до попереднього року), а початок функціонування зони вільної торгівлі змінив негативний тренд зменшення експорту товарів до Європейського Союзу на позитивний у 2016 році (+481 млн. дол. США, або +3,70% до попереднього року).

Імпорт товарів з Євросоюзу за період дослідження зменшився на 9 015 млн. дол. США (20% загального розміру зменшення імпорту до країни за п'ять років), або на 34,47%. При цьому можемо виділити такі тенденції:

- імпорт з країн ЄС у 2012–2016 роках зменшувався меншими темпами, ніж імпорт товарів в Україну загалом, що привело до зростання його долі з 30,90% у 2012 році до 43,67% у 2016 році, а це робить Європейський Союз провідним поставальником імпортової продукції в Україну;

- після негативного тренду у 2012–2015 роках у 2016 році відбувається збільшення розмірів імпорту на 1 811 млн. дол. США, або на 11,81%, що свідчить про те, що імпорт з країн ЄС відновлюється більш швидкими темпами, ніж експорт до Євросоюзу.

Сальдо зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Європейським Союзом за весь період дослідження було від'ємним з позитивним трендом у 2013–2015 роках. Особливої уваги потребує вплив сальдо зовнішньої торгівлі товарами між Україною та ЄС на сальдо зовнішньої торгівлі України загалом. Якщо у 2012 та 2013 роках негативне сальдо зовнішньої торгівлі това-

рами між Україною та Євросоюзом складало 57,26% та 75,36% негативного сальдо зовнішньої торгівлі України загалом, то з 2014 року саме сальдо зовнішньої торгівлі товарами між Україною та ЄС має виключний негативний вплив на формування негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами України загалом. Наведена ситуація є критичною для економіки України та ставить під сумнів ефективність функціонування зони вільної торгівлі між країною і Європейським Союзом.

У табл. 1 наведемо дані за 2012–2016 роки за країнами-членами ЄС стосовно сальдо зовнішньої торгівлі товарами з Україною. При цьому знак «+» у таблиці буде позначати позитивне сальдо, а знак «-» – негативне.

Таблиця 1

Сальдо зовнішньої торгівлі товарами з Україною країн-членів ЄС

Країна-член ЄС	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Австрія	-	-	-	-	-
Бельгія	-	-	-	-	-
Болгарія	+	+	+	+	+
Велика Британія	-	-	-	-	-
Греція	+	-	-	-	-
Данія	-	-	-	-	-
Естонія	+	+	+	-	+
Ірландія	-	-	-	-	-
Іспанія	+	+	+	+	+
Італія	+	+	+	+	+
Кіпр	+	+	+	+	+
Латвія	+	+	+	+	+
Литва	-	-	-	-	-
Люксембург	-	-	-	-	-
Мальта	-	-	-	-	-
Нідерланди	-	-	+	+	+
Німеччина	-	-	-	-	-
Польща	-	-	-	-	-
Португалія	+	+	+	+	+
Румунія	-	-	-	+	+
Словаччина	+	+	+	+	+
Словенія	-	-	-	-	-
Угорщина	+	+	+	-	+
Фінляндія	-	-	-	-	-
Франція	-	-	-	-	-
Хорватія	н/в	+	-	+	+
Чехія	-	-	+	+	-
Швеція	-	-	-	-	-

Джерело: складено автором на основі [17]

Таким чином, всіх країн-учасниць Європейського Союзу, згідно з даними, які наведені у табл. 1, можемо розділити на чотири групи:

1) країни, з якими Україна мала позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами впродовж всього періоду дослідження, а саме Болгарія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Португалія, Словаччина (25% від загальної кількості країн-членів ЄС);

2) країни, з якими Україна мала переважно позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами впродовж всього періоду

дослідження, а саме Естонія, Нідерланди, Хорватія (країна стала членом ЄС у 2013 році), Угорщина (14% від загальної кількості країн-членів ЄС);

3) країни, з якими Україна мала переважно негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами впродовж всього періоду дослідження, а саме Греція, Румунія, Чехія (11% від загальної кількості країн-членів ЄС);

4) країни, з якими Україна мала негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами впродовж всього періоду дослідження, а саме Австрія, Бельгія, Велика Британія, Данія, Ірландія, Литва, Люксембург, Мальта, Німеччина, Польща, Словенія, Фінляндія, Франція, Швеція (50% від загальної кількості країн-членів ЄС).

Підсумовуючи проведені дослідження у табл. 1, можемо виділити такі тенденції:

– з більшістю країн-членів Європейського Союзу Україна мала негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами впродовж всього періоду дослідження;

– з найбільш економічно розвинутими країнами-членами ЄС, які мають найбільші внутрішні ринки збуту, Україна мала негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами впродовж всього періоду дослідження;

– серед позитивних змін можемо виділити появу позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами з Нідерландами (з 2014 року) та з Румунією (з 2015 року);

– серед негативних змін можемо виділити появу негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами з Чехією у 2016 році;

– початок функціонування зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом не мав значного впливу на покращення зовнішньоторговельних відносин з окремими країнами-членами ЄС.

Спираючись на проведені дослідження та напрацювання низки вітчизняних вчених [14; 15; 18] сформулюємо проблеми зовнішньоторговельних відносин України та Євросоюзу.

1) Асиметрія у постачаннях товарів. З боку України експортуються низькомаржинальні товари переважно як сировина та напівфабриката, країни-члени ЄС імпортують в країну високомаржинальні товари кінцевого вжитку. Таким чином, низка експорторієнтованих галузей вітчизняної економіки не має можливості розвиватись, що призводить до консервування експортних можливостей та зменшення експортного потенціалу держави.

2) Суттєві витрати на дотримання стандартів ЄС значно зменшують можливості залучення до експортних поставок у Євросоюз вітчизняного малого і середнього бізнесу.

3) Квотування постачання низки ключових товарів експорту сільськогосподарської продукції зменшує експортні можливості України у контексті зовнішньоторговельної співпраці з Європейським Союзом.

4) Різке зменшення розмірів митних платежів. З урахуванням кризових проявів в економіці держави та значного дефіциту національного бюджету це має негативний вплив на соціально-економічний розвиток держави.

5) Збільшення конкуренції на вітчизняному ринку та відсутність його захисту від конкурентів з країн-членів ЄС. Перехід на стандарти якості, що прийняті у Євросоюзі, а також відсутність чіткої політики сертифікації і підтримки якості продукції на національному ринку призводять до витіснення національних виробників, оскільки на більшості національних ринків вони знаходяться у програшному стані щодо конкурентів з Євросоюзу. Стримуючим фактором втрати національними виробниками низки вітчизняних ринків збуту є різка деваль-

вація національної валюти, а не зважена політика уряду з підтримки українських виробників товарів.

Незважаючи на наявність низки суттєвих проблем, перспективність зовнішньоторговельних відносин між Україною та Європейським Союзом не викликає сумніву. Для максимальної реалізації потенціалу таких взаємовідносин та переходу на модель співробітництва України з ЄС на принципах "win-win strategy" необхідно:

- збільшити підтримку національних виробників, особливо середнього та малого бізнесу, з точки зору виходу на ринки збуту Євросоюзу; у цьому контексті необхідна злагоджена робота державних органів влади, органів місцевого самоврядування та бізнес-асоціацій;

- продовжити роботу з усунення квотування та інших аспектів дискримінації українських експортерів на ринках ЄС;

- активізувати експортну співпрацю з країнами-членами Євросоюзу, з якими Україна має негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами;

- залучити експортерів з країн, які не є членами ЄС, для розміщення виробничих потужностей на території України з подальшими перспективами постачання продукції на європейські ринки збуту;

- впровадити єдині норми сертифікації та стандартизації продукції в Україні з метою усунення низькоякісної імпоротної продукції з ринків країни та формування середовища доброякісної конкуренції;

- розробити та реалізувати низку національних (регіональних) стратегій для збільшення експорту національних товарів та послуг на ринки ЄС і зменшення імпорتنних поставок до України; сюди відносимо стратегії підтримки машинобудівної, аграрної, туристичної галузей вітчизняної економіки, легкої промисловості;

- активізувати співпрацю з виробниками Євросоюзу в рамках переносу виробництва (частини або повністю) в Україну та заміни імпоротної продукції на національних ринках на продукцію, яка вироблена в країні.

Вважаємо, що потенціал зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС можна реалізувати більш ефективно, що приведе до збільшення зиску для обох контрагентів і допоможе Україні отримати додаткові стимули до довгострокового економічного зростання.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виявити ключову роль для України зовнішньоторговельних відносин з країнами-членами Європейського Союзу, незважаючи на наявність низки негативних факторів впливу. Визначено, що саме ЄС є ключовим експортним ринком для України та головним постачальником імпорتنних товарів у державу.

Головною негативною тенденцією, яка була виявлена в рамках дослідження, є від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами з Євросоюзом впродовж всього періоду дослідження, а також наявність від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами з більшістю країн-членів ЄС. Окремо було сформульовано проблеми зовнішньоторговельних відносин України та Євросоюзу, такі як асиметрія у постачаннях товарів; значні витрати на експорт товарів малих і середніх вітчизняних підприємств через необхідність дотримання стандартів ЄС; квотування низки ключових товарних позицій агроекспорту; зменшення розмірів митних платежів; збільшення конкуренції на вітчизняному ринку та відсутність його захисту від конкурентів з країн-членів Європейського Союзу. Також в рамках дослідження було виділено

перспективи збільшення ефективності зовнішньоторговельних відносин між Україною і Євросоюзом на шляху реалізації "win-win strategy".

Подальші напрацювання повинні більш детально торкнутись проблем та перспектив зовнішньоторговельних відносин України з окремими країнами-членами ЄС.

Література:

1. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
2. Аналіз зовнішньоторговельної діяльності України в сучасних умовах / [О.М. Шевчук, Л.Й. Созанський, Н.Б. Татарин] // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол.: І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. – Вип. 27. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 8–13.
3. Ключевська А.М. Зовнішньоторговельні відносини України в контексті вибору її інтеграційного вектора / А.М. Ключевська // Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. пр. – № 2 (67). – К. : ІСЕМВ НАН України, 2011. – С. 185–192.
4. Литвиненко Н.П. Основні тенденції та динаміка розвитку торговельно-економічних зв'язків України з Європейським Союзом, США та Японією / Н.П. Литвиненко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2015. – Вип. 126 (ч. I). – С. 117–125.
5. Вдовин М.Л. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоторговельних відносин України з країнами ЄС / М.Л. Вдовин, М.Ю. Хромова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 61–63.
6. Дідковська Б.В. Зовнішня торгівля товарами України з країнами Західної Європи / Б.В. Дідковська // БІЗНЕСІНФОРМ. – 2013. – № 4. – С. 62–67.
7. Присяжнюк Ю.В. Розвиток зовнішньоторговельних відносин України та країн Європи / Ю.В. Присяжнюк // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 37 (2). – С. 201–207.
8. Рабошук А. Стан і перспективи зовнішньої торгівлі між Республікою Польща та Україною / А. Рабошук, К. Шиманська // Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula. – 2016. – № 47 (2) Ekonomia XI. Stan i rozwój bilateralnej współpracy gospodarczej Polski i Ukrainy. – S. 254–268.
9. Дугинець Г.В. Сучасні особливості зовнішньоторговельних відносин України з Угорщиною / Г.В. Дугинець // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – № 12 (Т. 3). – С. 14–19.
10. Склярська О.І. Суспільно-географічні аспекти зовнішньоторговельних зв'язків України з Румунією / О.І. Склярська, О.П. Гривна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://internationalconference2014.wordpress.com/2017/05/11>.
11. Чан-хі О.С. Зовнішньоторговельні перспективи агропромислового комплексу України в контексті євроінтеграції / О.С. Чан-хі // Агросвіт. – 2016. – № 11. – С. 16–21.
12. Нікіфорова В.А. Особливості інтеграції металургійної галузі України у Митний Союз та ЄС / В.А. Нікіфорова // Стратегія економічного розвитку України. – 2013. – № 33. – С. 139–146.
13. Легка промисловість України: реалії та перспективи розвитку : експертно-аналітична доповідь / колектив авторів за науковою редакцією І.М. Грищенка. – К. : КНУТД, 2015. – 82 с.
14. Власюк Т.О. Особливості зовнішньоторговельних відносин України з ЄС: ризики та потенційні стимули / Т.О. Власюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – № 10 (1). – С. 86–90.
15. Касич А.О. Стан та перспективи торговельних відносин України з країнами Європейського Союзу / А.О. Касич, А.О. Цокало // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 13 (3). – С. 23–27.

16. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
17. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Щербина С.В. Розвиток зовнішньоторговельних перспектив агропромислового комплексу України в контексті євроінтеграції / С.В. Щербина // Державне управління: теорія і практика. – 2012. – № 1. – С. 1–9.

Ярош-Дмитренко Л.А. Внешнеторговые отношения Украины со странами Евросоюза в контексте интеграции в европейское экономическое пространство

Аннотация. В статье определено, что изменения в экономике и внешнеэкономической деятельности Украины на фоне начала действия Договора про Ассоциацию и зоны свободной торговли со странами Европейского Союза сделали Евросоюз главным внешнеэко-

номическим партнером страны. Отдельно определены тенденции, проблемы и перспективы внешнеторговых отношений Украины и Европейского Союза.

Ключевые слова: экспорт, Европейский Союз, внешнеторговые отношения, зона свободной торговли, импорт.

Yarosh-Dmytrenko L.O. Ukrainian international trade relations with European Union countries under the integration into the European economic environment

Summary. The article states that changes in Ukrainian economy and foreign economic activities at the beginning of the period when EU-Ukraine Association Agreement and the free trade zone with the EU took their actions have made the European Union the main international trade partner of the country. Moreover, the author also identifies tendencies, problems, and perspectives of Ukrainian international trade relations with the EU.

Key words: export, European Union, international relations, free trade zone, import.